

У нормах цивільного права порівняно з іншими галузями права частіше спостерігається відсутність повного обсягу інформації, необхідної для формування індивідуальної поведінки, якщо допускається використання іншої (неправової) інформації.

### *Література*

1. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. – М., 1974.
2. Емельянов С.Л. Основы информационной безопасности. – О.: Юрид. лит., 2003.
3. Оборотов Ю.Н. Общеправовое развитие и евразийская правовая семья // Философия права. – 2001. – № 1. – С. 71.
4. Рассолов М.М. Управление, информация и право. – М.: Мысль, 1983.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 42. – Ст. 492.

УДК 347.721

*Ю.Ю. Симонян*

## **ЗАГАЛЬНА КАТЕГОРІЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН**

Роль права і правовідносин в Україні особливо зростає за сучасних умов корінних економічних, політичних, соціально-культурних та інших перетворень, формування цивілізованого суспільства та правової держави. В усіх сферах, де зв'язок учасників цих різносторонніх суспільних відносин опосередкований правом, постійно виникають, змінюються, припиняються і знову виникають правові відносини.

Проблема правовідносин – одна з найскладніших і разом з тим актуальних, теоретично й практично значущих проблем як у загальній теорії держави і права, так і в усій юридичній науці загалом. Це зрозуміло, оскільки правовідносини, будучи тісно пов'язаними з правом як регулятором суспільних відносин, основним інструментом соціального розвитку, становлять собою основну сферу його життя, практичного втілення в дію.

Дослідженню теорії правовідносин були присвячені багато праць вчених у галузі держави і права, а також цивільного права. Ця проблема привертала й привертає до себе увагу багатьох учених-юристів. Ці проблеми більш чи менш детально аналізували С.С. Алексєєв, М.Г. Александров, С.Н. Братусь, Ю.І. Гревцов, Ю.К. Толстой, Н.Л. Гранат, Р.О. Халфіна, О.Ф. Скакун, О.І. Харитонова та ін.

В юридичній літературі є різні думки щодо поняття “правовідносини”. Деякі науковці трактують правовідносини як спосіб [1, с. 7], інші – як стадію [2, с. 345], результат реалізації юридичної норми [3, с. 52].

Багато вчених сьогодні сходяться на думці, що в юридичній науці склалося два основних підходи до розуміння правовідносин:

- 1) правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами права;

2) правові відносини є суспільними відносинами особливого роду (правова форма).

Так, М.Г. Александров вважає, що правовідносини – наслідок утілення в життя норм права, продукт правового регулювання поведінки людей [4, с. 94]. У такому розумінні правовідносини є ланкою правового регулювання.

Ю.К. Толстой наголошує, що правовідносини – це опосередкована ланка між нормою права й тими суспільними відносинами, котрі становлять предмет правового регулювання [5, с. 18].

Досить поширеною є думка, що правовідносини – це модель поведінки осіб, котрі взаємодіють на основі правових норм. Р.О. Халфіна зазначає, що зв'язок прав та обов'язків як тієї моделі, що має визначати реальну поведінку, є одним зі зв'язків елементів правовідносин. Правовідносини при цьому визначаються юридичним “каркасом” тих реальних суспільних відносин, які підлягають нормативному регулюванню [6, с. 23-24].

О.І. Харитоновна вважає, що всі правові відносини можна поділити за різними підставами на відносини приватного і публічного права, галузеві правові відносини, відносини регулятивні й охоронні, відносини матеріальні й процесуальні, відносини правозастосовчі й правотворчі. При цьому визначальним є загальний поділ правовідносин на ті, що виникають у галузі приватного права, і похідний від нього поділ правовідносин на такі, що виникають у галузі публічного права, та поділ їх на рівні національних правових систем на галузеві правовідносини відповідно до галузей права, що є характерними для права певного типу. Саме залежно від того, чи є відносини публічно-правовими чи приватноправовими, визначається їх зв'язок із певною галуззю національного права (належність до певної галузі права) [7].

Погоджуючись з цією теорією, можна сказати, що правові відносини – це різновид суспільних відносин у відповідній галузі суспільної життєдіяльності. Таким чином, корпоративні правовідносини – це приватноправові відносини, в які вступають суб'єкти права відповідно до того, як вони реалізують свої суб'єктивні права й виконують юридичні обов'язки своєю взаємодією з метою задоволення власних інтересів. Але коли йдеться про корпоративні відносини, виникають дискусійні моменти, які стосуються з'ясування юридичної природи корпоративних відносин, визначення їх місця в системі цивільного права.

Що є корпоративними відносинами в сучасному їх розумінні?

Юридична громадськість практично однастайна: корпоративні відносини – це особливі відносини, які не можуть бути однозначно і повністю віднесені до будь-якого іншого виду суспільних відносин, що регулюються правом. Але в чому ж їх особливість?

Суспільні відносини, які за своїм предметом вважаються корпоративними, народилися у зв'язку з реформуванням економіки України, закріпленням в основоположних нормативних актах прав і свобод людини, у тому числі права на створення юридичної особи та права на зайняття підприємницькою діяльністю шляхом створення різного виду юридичних осіб.

На сьогоднішній день погляди багатьох науковців з приводу поняття корпо-

ративного права класифікуються за суб'єктивним критерієм. Корпоративне право охоплює своїм регулюванням усі відносини, які виникають у зв'язку зі створенням і функціонуванням юридичних осіб, включаючи внутрішньофірмові норми локального характеру, правила трудового розпорядку, звичаєві норми та норми ділового обігу. Так, Т.В. Кашаніна вважає, що корпоративне право – це система внутрішніх організаційних правил поведінки певної організації, яка заснована на членстві та об'єднанні капіталів [8, с. 64]. Слід зазначити, що такі норми поведінки є управлінськими і більшою мірою побудовані на загальнодержавних нормативних актах, у тому числі публічно-правового характеру, які не можуть бути змінені за волею засновників. Безперечно, що такий підхід призвів би нас до втягування в предмет регулювання корпоративного права таких правовідносин, які за своєю природою не є приватноправовими.

Аналіз поняття “корпоративне право” необхідно починати з розуміння його права як права об'єктивного та права суб'єктивного. В об'єктивному розумінні корпоративне право – це система юридичних норм, що регулює певну групу суспільних відносин, яка виникає у зв'язку з реалізацією суб'єктами цивільних відносин права бути учасниками (засновниками) юридичних осіб. Право об'єктивне – це сукупність санкціонованих державою правил поведінки. Точка зору іншої групи науковців полягає в тому, що вони включають до предмета регулювання корпоративного права всі відносини, пов'язані з діяльністю юридичних осіб.

Так, Н.С. Глузь вважає, що корпоративне право в об'єктивному значенні є сукупність правових норм, які регулюють і охороняють цивільні та інші відносини, що виникають між акціонером, учасником і самою корпорацією, а також між самими учасниками та акціонерами з приводу реалізації їх права власності на акцію чи права власності на частку у статутному фонді корпорації [9, с. 2].

Корпоративне право в суб'єктивному розумінні слід розуміти як право особи, яка поєднує зусилля та капітал, бути учасником юридичної особи. Разом з цим для всіх суб'єктивних прав є характерним те, що:

- вони виникають у результаті створення юридичної особи;
- виражають відносини між засновником та юридичною особою;
- мають організаційно-майновий характер;
- пов'язані з впливом засновника на формування волі юридичної особи;
- пов'язані з опосередкованим правом на майно юридичної особи при її ліквідації.

Корпоративним правом у цивільно-правовому розумінні слід вважати правовий зв'язок, який виникає між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом у результаті реалізації засновницького права. Цей правовий зв'язок є визначальним і виступає стержнем всієї низки суб'єктивних корпоративних прав, якими наділяються сторони правовідносин. Вони розкриваються через категорію змісту корпоративних правовідносин.

Корпоративне право за своєю суттю є складною категорією, яка складається з низки майново-організаційних суб'єктивних прав (повноважень) учасників (засновників) юридичних осіб. Наповнення змісту корпоративного права безпосередньо залежить від організаційно-правової форми юридичної особи. Вибір того

чи іншого виду юридичної особи є визначальним для пріоритетності у змісті корпоративного права майнових чи організаційних компонентів. Реалізуючи свої корпоративні права, учасники юридичних осіб впливають на формування їхньої волі, при цьому новостворений суб'єкт залишається самостійним суб'єктом цивільного права.

Така ситуація є нетиповою для цивільно-правового регулювання, оскільки за загальним правилом суб'єкти цивільного обігу самостійні та незалежні один від одного [10].

За Цивільним кодексом України (ст. 1 ЦК), однією з ознак відносин, що регулюються цивільним правом, є юридична рівність сторін, кожна з них є автономною, самостійною і незалежною [11]. Природа відносин між юридичною особою і засновником інша, вони пов'язані особи. Характер їх взаємозв'язку дозволяє засновнику (учаснику) впливати на формування волі та волевиявлення юридичної особи.

В.М. Кравчук зазначає, що у зв'язку з тим, що юридична особа є формою реалізації прав своїх учасників, вона завжди буде залежна від них, незважаючи на те, що з точки зору цивільного права юридична особа та її учасник – окремі, рівні суб'єкти [12].

В.В. Луць вважає, що здійснення корпоративних прав прямо чи опосередковано націлене на задоволення майнових інтересів їх носіїв. Тому їх слід вважати майновими правами, а допоміжна роль організаційних прав зводиться до мети набуття корпоративних прав. Наприклад, участь у створенні товариства з обмеженою відповідальністю, у першу чергу, спрямована на отримання прибутку, а право брати участь в управлінні товариства є якоюсь мірою похідним [10].

На думку О.М. Вінник, корпоративні відносини – це відносини, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участі безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані працівники, облігаціонери товариства, територіальна громада, держава в особі уповноважених органів) і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб [13, с. 15].

Тому слід зауважити, що корпоративні правовідносини – це окремий вид суспільних відносин. Вони зароджуються на етапі створення юридичної особи і поєднують у собі ознаки як зобов'язальних, так і майнових відносин.

Доводячи зобов'язальний характер корпоративних відносин, прихильники цієї думки припускають, що ці відносини насамперед є цивільними. У свою чергу, цивільні відносини за одним із критеріїв поділяються на речові й зобов'язальні. Підстави для такого висновку є хоча б тому, що більшість норм корпоративного права закріплені безпосередньо в тексті Цивільного кодексу України. Тому корпоративне право є складовою частиною інституту юридичної особи, і теорію цивільного права можна поширювати на всі корпоративні правовідносини.

Так, В.М. Кравчук вважає, що корпоративні відносини – це відносини не з приводу майна, а з приводу юридичної особи, тому вони не мають речового характеру [12].

Цей аналіз дає можливість визначити, що юридична рівність і самостійність суб'єктів, як ознаки цивільних відносин, не притаманні відносинам між юридичною особою та її засновником. Це власне і є головна особливість цих відносин – корпоративних.

Сьогодні частина відносин, які регулюються Цивільним кодексом України, потрапили до сфери регулювання Господарського кодексу. Так, Господарський кодекс України визначив корпоративні відносини як відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав [14]. Таким чином, це породило проблему подвійного конфліктного регулювання одних і тих самих відносин різними актами однакової юридичної сили, що вважається ненормальним. Однак, на нашу думку, Цивільний кодекс України містить більше норм права стосовно даного питання, тому, видається, що необхідно зробити перерозподіл регулятивних функцій на користь ЦК.

Тому, аналізуючи вищезазначене, слід сказати, що корпоративні правовідносини – це суспільні відносини, які виникають між учасниками, юридичними особами та їхніми органами у зв'язку зі створенням, управлінням та припиненням юридичних осіб.

Згадуючи вищезазначене, можна між корпоративними й іншими видами правовідносин провести розмежування.

По-перше, корпоративні відносини відрізняє їх суб'єктний склад, визначений наявністю учасників товариства і його органів управління, тоді як, наприклад, у трудових відносинах одна сторона обов'язково бере участь у найнятті робітників або колективу.

По-друге, корпоративні правовідносини виникають на основі засновницьких документів товариства, доповнених свідоцтвом про його державну реєстрацію. Підстави ж виникнення інших правовідносин різні: операції, події, нормативно-правові розпорядження та ін.

По-третє, корпоративні правовідносини відрізняє і їх зміст. Так, наприклад, у більшості господарських товариств на практиці складаються і корпоративні і трудові відносини між товариством і його учасниками. При цьому в будь-якому разі спеціальні норми про права й обов'язки осіб як членів товариства, їх відповідальність встановлені корпоративним законодавством, а також внутрішніми локальними документами, превалюють над відповідними нормами трудового або загального цивільного законодавства.

Таким чином, загальну категорію корпоративних відносин можна визначити як індивідуалізований суспільно-правовий зв'язок між особами, який є результатом впливу норм корпоративного права на фактичні суспільні відносини.

### *Література*

1. Алексеев С.С. Право: время новых подходов // Сов. гос. и право. – 1991. – № 2. – С. 7.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник: Пер. з рос. – Х., 2001.
3. Гревцов Ю.И. Проблемы теории правового отношения. – Л., 1981.
4. Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе. – М., 1955.
5. Толстой Ю.К. К теории правоотношения. – Л., 1959.

6. Халфина Р.О. Методологический аспект теории правоотношений // Сов. гос. и право. – 1971. – № 10. – С. 23-24.
7. Харитонов О.І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії): Монографія. – О.: Юрид. літ., 2004. – 328 с.
8. Кашанина Т.В. Корпоративное право: Учебник для вузов. – М., 1999.
9. Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2000.
10. Луць В.В. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): Монографія / За заг. ред. В.В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
12. Кравчук В.М. Корпоративне право: Наук.-практ. коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2005. – 720 с.
13. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – К., 2004.
14. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – Ст. 144.